

YAŞAR KEMAL “HÜYÜKTEKİ NAR AĞACI” İLE CENGİZ AYTMATOV “BEYAZ GEMİ” ÜZERİNE BİR EKOELEŞTİRİ DENEMESİ

İmge ALPAY*

Öz: Ekoeleştiri yirminci yüzyılın sonlarına doğru çevre sorunlarına karşı edebiyatın bir tepkisi olarak ortaya çıkar. Edebiyatın insanlar üzerindeki etkisini göz önüne alarak çevre bilincini oluşturup doğanın zarar görmesini engellemeyi amaçlar. Doğayı ve doğada bulunan canlıları edebiyat yoluyla inceleyen ekoeleştiri, edebi eserlerde geleneksel doğa kavramını yıkarak bilimsel bir çevre görüşünün kabul edilmesini sağlar. Doğa, doğanın ele alınış biçimi, doğa tasvirleri ve insanın çevresinde var olan her şey ekoeleştirin araştırma alanına girer ve böylelikle doğa, eserlerde arka plan olarak kalmaktan çıkarak özne durumuna yerleşir. İnsanın fiziksel çevresiyle olan ilişkilerini ve doğaya olan bakışını değiştirme amacı güden ekoeleştiri, insan eliyle oluşan doğa katliamını yeni bir bilinçle önlemeyi bekler. Çalışmamızda yarattıkları eserde doğayı nesneden çok özne yerine koyan, Yaşar Kemal'in "Hüyükteki Nar Ağacı" ve Cengiz Aytmatov'un "Beyaz Gemi" eserlerine ekoeleştiri perspektifinden bakmaya çalışacağız.

Anahtar sözcükler:Ekoeleştiri, Yaşar Kemal, Cengiz Aytmatov, Tabiat.

AN ECOCRITICAL STUDY ON YAŞAR KEMAL'S THE POMEGRANATE ON THE KNOLL AND CHINGIZ AITMATOV'S THE WHITE SHIP

Abstract: Eco-criticism emerged as the reaction of literature against environmental problems on the late twentieth century. It aims to prevent the damage of nature by showing the effect of literature on people and creating environmental awareness. Eco-criticism, which looks at the nature and it's livings through the literature allows the acceptance of a scientific mind by breaking down the traditional concept of nature in literary works. Everything about the nature, the handling of the nature, nature

* Araştırma Görevlisi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Rus Dili ve Edebiyatı, e-posta: Imge_kina@hotmail.com.

portraits and everything around the human takes place in the field of research of eco-criticism, so that nature comes out of the background from the works and settles to a subject. Eco-criticism wants to change the relations of human beings with their physical surroundings and their view of nature and waits to prevent the “human made” massacre of nature with a new consciousness. In this study, we have tried to look at the works “Yaşar Kemal’s The Pomegranate On The Knoll And Chungız Aytmatov’s The White Ship, where both creators replace the nature more as a subject instead of an object, in an eco-criticism perspective.

Key words: Eco-criticism, Yaşar Kemal, Chungız Aytmatov, Nature.

Giriş

Ekoloji bilimi başlangıçta biyolojinin bir alt dalı olarak bitki ve hayvan topluluklarının ortamları üzerine yoğunlaşırken 1970’li yıllardan sonra insan ile insanın yaşam ortamı arasındaki etkileşimi inceleme gereği duyar. Ekolojik araştırmaların ön plana çıkardığı çevre ve onun bir parçası olan insan arasındaki ilişkilerin çevre-edebiyat bağlamında düşünülmesiyle de ekoeleştirme bir başka deyişle çevreci eleştiri kavramı ortaya atılır. Edebi eserde bir mekân olarak doğa, doğanın ele alınış şekilleri, doğa tasvirleri, doğa yazını türü ve en geniş olarak insanın çevresinde var olan her şey ekoeleştirmenin araştırma alanına girer. Ekoeleştirme, bu türden çalışmalarla doğaya karşı bir duyarlılık yaratıp, insanın fiziksel çevresiyle olan ilişkilerini tekrar gözden geçirme olanağı sağlayarak, ekolojik bilinçlendirme oluşturmak ve bu yolla doğanın kötü muameleye maruz kalıp bilinçsizce yok edilmesini önleme işlevlerini üstlenmesini bekler (Solak, 2012: 211-224).

Edebiyat ve çevre ilişkilerini disiplinlerarası bir perspektiften ele alan ekoeleştirme 1990’lı yıllarda edebiyat ve kültürel çalışmaların bir alt alanı olarak ortaya çıkar. Terim, ilk kez William Rueckert tarafından “Edebiyat ve Ekoloji” (1978) adlı makalede kullanılır ve ekoloji prensiplerinin edebiyata uyarlanması olarak tanımlanır (Ergin, Dolcerocca, 2016: 297-314). Ekololeştirme kuramı çerçevesinde ele alınacak eserlerin özelliklerinden en önemlisi incelenecek eserde çevrenin arka plan olmaktan çıkmasıdır. Doğa, varlığı canlı bir tasvirle sunulmuş işlevsel bir mekâna dönüşür. Ayrıca bu tür eserlerde birey, toplum ve evren bazında, insanın tarihi ve doğanın tarihi iç içedir. Ekoeleştirmeye uygun metnin bir diğer özelliği ise, insanın çevreye karşı sorumluluk bilincini gösteriyor olmasıdır (Bayraktar, 2015: 137-154).

1. Yaşar Kemal’in Eserlerinde Doğa

Türk edebiyatında coğrafya-edebiyat ilişkisine ilk değinen kişi olan Mehmet Kaplan coğrafya ve edebi metin ilişkisinin önemini şu sözlerle açıklar: Milletlerin kaderlerinde tarihin büyük rolü olmakla beraber coğrafyanın etkileri de az değildir. Tarih boşlukta cereyan etmez. Tarihi anlamak için coğrafyaya başvurmak şarttır. Emel Kefeli ise “Edebiyat Coğrafyasında Akdeniz” adlı kitabı ile ekoeleştirel okuma biçimini Türk edebiyatına da şu sözlerle tanıtır: “Coğrafya; geniş bir mekân incelemesi bir başka deyişle mekânın bilimidir. İnsanlar yetiştikleri coğrafyanın iklim şartlarından, bitki örtüsünden, sosyal ve kültürel yapısından etkilenerek birtakım fiziksel ve ruhsal özellikler kazanır. Coğrafya merkezli okuma, yazar ile çevresi arasındaki karşılıklı ilişkiyi inceler, çünkü yazarlar etkilendikleri coğrafyayı ister istemez eserlerine yansıtırlar.” (Kesebir, 2016:267-278).

Bu kapsamda eserlerinin özellikleri ve yazarın edebi kişiliği ile ekoeleştirel kurama örnek gösterilen Yaşar Kemal de düzyazılarında doğayı, hem kendi başına, hem de “insan asliyeti” diye adlandırdığı bir yüceltmenin aracı ve simgesi olarak öne çıkarır. Yazarın, insanın sevip koruduğu bir doğada kültürünü yaşatıp geliştirebileceğine olan inancı, başından beri var olan bir düşüncedir. Bu konuya dikkat çeken ilk yazısında tarım alanları açmak için yakılan ormanlardan söz eden Yaşar Kemal, “Ormansız toprak olmaz” der. Aynı yıl yayımlanan başka bir yazıda ise, orman “dava”sını diğer toplumsal davaların önüne alır:

“Gazeteler yazdı, yurdumuzun en büyük davası, eğitim davasıdır diye. Gerçekten de büyük davamızdır ama bir toprakta gidip de gelmeyecek şeyler var. Hemen çaresi bulunmazsa elimizden uçacak, kanı çekilecek can damarları var. Orman giderse geri gelmez. Orman giderse bir memleketin toprakları ölür” (Ergül, 2014:179-191).

Bir ölüm kalım davası olarak gördüğü orman kıyımının önüne geçmek için yazılar yazan Yaşar Kemal’e göre buna göz yummak, vatan hainliğiyle özdeş bir suçtur. Özellikle Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunulan ve “orman vasfını yitirmiş arazilerin tarıma açılması”nı öngören yasaya karşı art arda yazılar yazar. Yakın tarihlerde tekrar gündeme gelen yasaya benzeyen bu girişime karşı sert ifadeler kullanır. 23 Mayıs 1967 tarihli “Türk Milleti, Tarihinin En Büyük İhanetiyle Karşı Karşıya” başlıklı yazıda orman, siyasi muhalefetin üretildiği bir konu olarak öne çıkartılır: *“Evet, Türk milleti tarihinin en büyük ihanetiyle karşı karşıya... Bunu açık yürekle, namusluca, cesaretle söylemeliyiz. Bu ihanet, bu ölüm kanunu çıkmamalı”*. Söz konusu yasa çıkmaz, ancak yazarın konuya yönelik ilgisi devam eder (Ergül, 2014:179-191).

Yaşar Kemal’in romancılığının temel kaynağı söylencelere, destanlara, Karacaoğlan’a, Dadaloğlu’na, isyanlara, halk âşıklarına, türküçülere ilham veren Toroslarla çevrili Çukurova’dır. Yaşar Kemal sanatının ana kökleri ve sanatının gücünü bu yörelerin büyüleyici ruhundan alır. Her yönüyle Çukurova ve insanı yazarın ortaya koyduğu yaratmalarda kendi hayatının, değerlerinin izlerini bulur. Osman Şahin, Yaşar Kemal yapıtları içindüşündüklerini şu cümlelerle aktarır: “*Bir dil ağzı, bir dil sütü, bir çağla tadı bulur, bir sözcük tomurcuğunun coşkusunu yaşarım. Yapıtlarındaki doğayı, yöreleri, ırgatları, köylüleri, yörükleri okudukça daha önce oraları görmüş, yaşamışım gibi, konuşmalar akrabalarımın ağzından çıkmış gibi taze bir soluğun, taze bir dilin ses izlerini bulur, yoğun duygular yaşarım*”. Berna Moran, Yaşar Kemal’in tüm Çukurova romanlarında “yozlaşma” mitosunun varlığına dikkat çeker. Berna Moran’ın üzerinde durduğu yozlaşma, insanı ve doğasıyla toplumsal bir yozlaşmadır (Göz, 2014:32-36).

Çukurova’daki sanayileşmenin doğa ve insan üzerine etkisini eserlerinde yansıtan Yaşar Kemal, “Hüyükteki Nar Ağacı” adlı eserini ise 1951 yılında kaleme alır. “Doğa-insan ilişkilerini en iyi anlamda verdiğim yapıtlarımdan biri” dediği “Hüyükteki Nar Ağacı”, traktörün tarıma girmesiyle birlikte işsiz kalan yarıcılar ve mevsimlik işçilerin dramını konu alır. Mevsimlik iş bulmak amacıyla Çukurova’ya doğru yola çıkan Mehmet, Hösük, Yusuf, Aşık Ali ve Mehmet Çocuk adlı beş arkadaş henüz bu topraklardaki değişimden habersizdirler. Zamanında Çukurova’da çalışan Mehmet, bölgenin toprağının çok zengin ve işçilere çok fazla imkân sağlamasından dolayı dağlı arkadaşlarına Çukurova’da bulunan ve binlerce işçinin çalıştığı çiftliğe gitmeyi teklif eder. Çiftlikte bulunan ve ablam dediği patronu Mehmet’i tanısa da tanımazlıktan gelir çünkü artık Çukurova’da sarı öküzlere ve ırgatlara ihtiyaç yoktur, çiftliğe makineler girmiştir, adam çalıştırma, tarlayı ekme, biçme yöntemi oldukça eskimiştir. Tarımda modernleşme ile zenginleşen ablası, artık onu tanımayacak hale gelmiştir. Çiftlikte kalan tek işçi olan Sarı, yaşadıklarına anlam veremeyen Mehmet’e şöyle der:

“Abla eski abla değil. Bir ben kaldım çiftlikte. Kimsecikler kalmadı. Ötekilerin hepsini kovdu abla... Sevdalanmış... Şu motorlar geldi geleli. Motora çalınmış. Sevda bağlanmış motorlara” (Kemal, 2011:17).

Ablanın çiftliğinden umudu kesen Mehmet ve arkadaşları Sarı’ya eskiden çiftlikte çalışan Veli Ağa’yı sorar. Fakat Veli Ağa da bölgeye traktörlerin ve diğer tarım makinelerinin girmesi sonucu işinden kovulmuştur. İrgatların yaşadığı işsizliği, kapitalizmin ırgatları değersiz bir iş gücüne çevirmesi eserde Sarı tarafından şu sözlerle verilir:

Alpay, İ. (2018). Yaşar Kemal “Höyükteki Nar Ağacı” ile Cengiz Aytmatov “Beyaz Gemi” Üzerine Bir Ekoeleştirme Denemesi. ABAD, 1(2), 147-157.

“Mehmet amca, şu motorlar gelince, Ağa hepiciğimizi kovdu. Herkes çekildi, çekildi gitti. Veli Ağa geçti Ağamın karşısına, Ağa, dedi, Allahıtan utan, sakalı bu kapıda ağarttım, belim bu kapıda büküldü. Bu yaştan sonra ben nereye gideyim? Şu mezarlıkta avradım yatıyor, anam yatıyor, üç oğlum yatıyor”(Kemal, 2011:19).

Çukurova’daki bu değişimin asıl sebebi eserin yazıldığı dönemlerde Türkiye-ABD ilişkilerinin 1947 yılında Türkiye’nin “Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası”na ve “Uluslararası Para Fonu”na üye olmasıyla önemli bir noktaya ulaşması olarak gösterilebilir. Çünkü Türkiye, Marshall Planı çerçevesinde 1948-1952 yılları arasında toplam 352 milyon dolar yardım almış, alınan bu yardımlar tarım başta olmak üzere sanayinin çeşitli alanlarında kullanılmıştır. Bu yardımlarla ABD’den traktör ve tarım araçları ve yol yapım aletleri alınmıştır. Bu sebeple alınan yardımların ne kadar verimli olduğu konusu tartışmalıdır. Nitekim Türkiye’de ABD yardımları sonrasında dış ticaret açığı ve uzun yıllar devam eden bir hayat pahalılığı yaşanmıştır (Topal, Erişim: http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/sbedergisi_7decc.pdf, s, 120). Bu sıkıntılardan bir tanesi de işçi gücünün azaltılarak endüstrileşme yolunda gelişmeler yaşanmasıdır. Bu durum eserde hem işçi hem de toprak ağası tarafından farklı bakış açılarıyla verilir. Örneğin işten çıkarılan ve toprak ağası tarafından alaya alınan işçi bu durumun sebebinin Mareşal Marshall’a bağlı:

“Şimdi ben ne yapayım? Ah bu Amerikan gâvuru, ah bu mühendis Mareşal...”(Kemal, 2011:54).

Sanayileşme ile birlikte tarım alanlarından çok fabrikaların önem kazanması, makine, silah, motorlu araç üretiminin hızlanması, nüfus artışıyla birlikte daha hızlı üretime ihtiyaç duyulması ve daha da önemlisi tüm bunların insanın mutluluğu için şart olduğunun düşünülmesi doğanın ötekileştirilmeye başlanmasının nedenleri olarak görülebilir. İnsan- doğa arasındaki ilişki insanın yanlış çıkarımları nedeniyle kopmaya başlamış, teknolojik gelişmelerle her türlü soruna çözüm bulanabileceği inancı insanoğlunu daha büyük bir yanılgıya itmiştir. Bu süreçte, sanayileşmeyle zenginleşen, hayatı kolaylaşan insanoğlunun “doğadan mutluluk devşirme”ye çalışırken kendini yeni sorunların beklediğinin farkına varamadığı görülür (Saltık, 2016:111-129).

Beş arkadaş da tanık oldukları olaylardan sonra hemen pes etmezler, yeni çalışabilecekleri yerler ararlar. Yolda karşılaştıkları insanlar, Yusuf’un rahatsızlığının artması, kendileri gibi yoldan gelip geçenlerle sohbetler, Aşık Ali’den dinlenen türküler ve açık havada gecelemlerle öykü devam eder. Akköy’de geçici bir uğraşı bulurlar, ama sonrası onlar için yine

karanlıktır, uğramadıkları köy, yalvarmadıkları ağa kapısı bırakmazlar. Durumlarının çaresizliği eserde şu sözlerle verilir:

“İnsanlar bu traktörler geldikten sonra birden değişmişler, bambaşka olmuşlardı. İnsanların yüzlerine bile bakmıyorlardı. Ne yapacaklarını bilmedikleri bu makinalara tapınmışlardı bayağı.” (Kemal, 2011:32).

Artık tamamen umutları kesilip memleketlerine geri dönme hayalleri kurarlarken ağaçlıklı bir köyde yaşlı bir kadından hüyükteki nar ağacının övgüsünü, yaraları nasıl sardığını, insanların sorunlarına nasıl çözüm bulduğunu, açları doyurduğunu, zalimlerin yanına yanaşmadığını çünkü orasının Kırklar Meydanı olduğunu ve buranın kutsal olduğunu dinlerler. Kutsal ağacı bulmak için Çukurova’da kalmaya karar veren beş arkadaş bu hikâyeye öyle inanırlar ki bölgenin sakinlerinin öyle bir ağacın olmadığını söylediklerinde bile onlara inanmazlar:

“Hiçbir vakit öyle bir ağaca bir şey olamaz... kuşlar bile saygılarından dallarına konamaz, sinekler yöresinde uçamaz, arılar yapraklarında ve hem de çiçeklerinde vızıldayamazlar. Ona dokunmaya kalkanın elleri kolları çont olur, yaprağını koparanın ocağı söner.” (Kemal, 2011:33).

Fakat günler süren aramalardan sonra kesilmiş, kökü bile kurumuş bir nar ağacı bulurlar. Yolda karşılaştıkları adam ise Çukurova’nın değişimi şu sözlerle açıklar:

“... çok kutsal ağaç vardı şu Çukurova’da. Buradan denize kadar nar ağacı ormanıydı Çukurova. Yaz, bahar aylarında bir al çiçekler açardı narlar, toprak buradan ayasa kadar apal kesilir, deniz gibi dalgalamırdı. Hiç ağaç kalmadı ovada, ne karaçalı ne çam hiçbir ağaç kalmadı... şu ovada kutsal hiçbir şey kalmadı ki nar ağacı kalsın.” (Kemal, 2011:78).

Tabiat şartlarına bağlı olarak yerleşim merkezlerini belirleyen, ekonomik hayatı yönlendiren; tarihî gelişmelerde önemli bir rol oynayan coğrafya, o bölgede yaşayan insanların fizyolojileri ve psikolojileri üzerinde de etkilidir. Doğal ortamın bileşenleri arasında yer alan iklim şartları ile insan psikolojisi arasındaki ilişki bölge insanının yaşamını etkilediği gibi duyuş tarzında da bazı özel yapılanmalara neden olur (Kefeli, 2009:423-433). Örneğin eski devirlerde âşıklar, halk tarafından saygı duyulan insanlardır. Eserde de Kavaklı köyünün beyi, eser kahramanlarından Aşık Ali’nin dedesi Dadaloğlu’nu çingene bir şarkıcı olarak görür. Bu beyler, paranın insani değerleri unutturduğu kişilerdir. Hala geleneklerin yaşatıldığı yerden gelen bu kişiler Aşık Ali’nin aşağılanmasına dayanamaz. (Arıkoğlu, 2004:193).

“Eskiden olsa aşık Ali’yi köylüler, iki elleri kanda da olsa, el üstünde tutarlardı. Şimdi yüzüne bile bakmıyorlardı.” (Kemal, 2011:23).

Yapıtlarında doğa betimlemelerine büyük yer ayıran Yaşar Kemal için doğa çocukluğun cennetidir. Doğa hayatımızda olaylara yön veren asıl belirleyicidir. Doğa bir dekor olmaktan çıkarak gerçek bir başkişiye, bir anlatı eyleyenine dönüşür ve öteki kişilerin geleceğinde bir rol oynar. Ancak çocukluğun bu cenneti, çocukluğun bu düşsel ve saf algılanışı yazarın kişiliğinin öteki parçasıyla, hep anlattığı ve yaşamını etkilemiş trajik olaylarla çelişir (Gürsel, 2008:148).

“Çukurova temsil uyuyordu. Öteki köyün horozları öttü. Sonra makine gürültüleri başladı. Sonra insan sesleri, daha başka gündüz sesleri makine gürültüsüne karıştı.” (Kemal, 2011:24).

Dünyadaki teknolojik yenilikler ve endüstriyel gelişmeler doğanın en az zarar görmesi prensibinden ziyade ekonomik bir yaklaşımla ve en az maliyet esasına dayalı bir anlayışla günden güne ilerlemektedir. Hava kirliliğinin, toksik atıkların, endüstriyel ve çevresel kirliliklerin oranı gittikçe artmaktadır. Artan bu olumsuzlukların insanlara anlatılması için pek çok alanda istatistiksel veriler sunulmakta ve bilimsel açıklamalar yapılmaktadır. Ancak bu veriler insanları etkilememekte ve insanları çözüm aramak yönünde harekete geçirememektedir. İnsanları bilimsel olarak ortaya konan matematiksel şablonlar ve tablolar, rakamlar ve istatistiksel veriler pek etkilememektedir. İnsan bilincine asıl ulaşan hikâyelerdir. Eko eleştirinin çıkış noktası da tam olarak burasıdır ve ekoeleştirici çevresel kirliliklerin, felaketlerin, krizlerin insanlar tarafından fark edilmesini ve bu sayede çevre bilincinin edebiyat yoluyla insanlara kazandırılmasını hedeflemektedir (Ayaz, 2014:278-292).

2.Cengiz Aytmatov’un Doğa Hassasiyeti

Rus edebiyatında ise ekolojik kültürün edebiyatla bağdaşıklığını ifade eden ekokritika terimi tıpkı batıda ve Türk edebiyatında olduğu gibi edebi metinlerin içerisinde coğrafi unsurların aranmasını ve bu metinlerin yapısında ekolojik ve kültürel özelliklerin bir arada olması anlamına gelir. Rusya’da ekoeleştirici bağlamında yapılan ilk araştırma insan ve doğanın ilişkisini edebi eserlerde incelenmesi üzerinde duran A.Smirnova’nın çalışmaları olmuştur. Smirnova’nın görüşlerinin genişleten Galina Belaya ise edebi eserde asıl arananın ve özne durumunda bakılması gerekenin doğa olduğu görüşündedir. 1960 yılından itibaren başlayan sanayileşmenin hız kazanmasıyla endüstriyel gelişmeler bütün dünyada olduğu gibi Rusya topraklarında da ekolojik sisteminin bozulmasına yol açar. Bu durum özellikle köy edebiyatı yazarlarından Rasputin, Belov, Şukşin, Çivihilin tarafından kaleme alınır (Similya, 2013:79-98).Ekolojik değişimlerin eserlerde konu eden bir diğer yazar ise 1997 yılında yayımladığı “Çernobil'den Sesler” adlı

eseriyle Svetlana Aleksiyeviçtir. Eser, Çernovil faciasından sonra bölgenin değişimini en net hatlarıyla okuyucuya tanıtarak ekolojik değişimleri gözler önüne serer (Sepyalyaynen, 2016:122-193).

Ekoeleştirme bağlamında incelendiğinde Sovyet yazar Aytmatov’un eserlerinde de insan-doğa ilişkisinin çok güçlü bir bağla işlendiği hemen fark edilir. Abdıldacan Akmataliyev’in belirttiği gibi Aytmatov’un eserlerinde doğa, insan hayatını, iç dünyasını ölçen özel bir görev taşımaktadır, belki zor ve çelişkilidir ama eserin sonunda “hakikat neyse o olur”. Nitekim 1998’de Ankara’da Aytmatov’un 70. doğum günü onuruna düzenlenen uluslararası toplantının sonunda Nobel Ödülü Komitesi’ne hitaben kaleme alınan ödül önerisinde Aytmatov’un bütün eserlerinde “*insanlığın problemlerini, insan ve hayvan haklarını, ekolojik dengenin korunmasını, insanla tabiatın bütünlüğünü vurguladığı*” belirtilerek yazarın hümanist tavrına, bütün insanların, hayvanların, canlıların birbirine zarar vermeden yaşamasını arzu eden yaklaşımına işaret edilmiştir (Alpaslan, 2014:11-26).

İnsanın insanca yaşayabilmesi her tür canlı varlığın tabiliğine zarar vermemek ve onun özünü bozmamakla mümkündür. Bütün eserlerinde insan, ancak tabii dengenin bozulmadığı bir dünyada mutlu olabilir mesajı işlenmektedir. Yaşadığı yıllarda da gündemin esas konularından birini teşkil eden ve gittikçe aktüel bir boyut kazanan çevrenin tahribatı konusundaki hassasiyetini şöyle dile getirmiştir:

“... İnsan bilincinde gittikçe önemli bir konu haline gelen çevre olgusu, derinliğine ilgilendiğim bir konudur. Görmezlikte geldiğinde oldukça tehlikeli olabileceğini kanıtlayan sorunlarla uğraşmak, isabetli bir gelişmedir. İnsan hayatıyla ayrılmaz bir ilişki içinde bulunan hayvanlar âleminin de yok edici güçlerin elinde olduğunu görüyorum. Doğa dengesi geçmiştir, insanın doğaya bağımlılığı üzerine kurulmuş olan kır geleneklerince korunmuştu. Bugün şartlar değişti, insanlar doğayı kendi amaçlarına hizmet ettirecek güce ulaştılar. Fakat insanların doğa hakkındaki bilinçlerinin de artırılmasına ihtiyaç vardır. İnsan ve ekoloji uzun süredir bir arada mevcuttur, fakat şimdiye kadar hiçbir zaman ekoloji insan varlığı için bu kadar can alıcı bir konu olmamıştır. Ekoloji tehlikeye düştüğünde siyasetin hiçbir anlamı yoktur. Ekoloji öncelik kazanır. Hangi siyasî sistem, hangi millet olursa olsun, onların tek amaçları, çevreyi kurtarmak ve ondan doğru şekilde yararlanmak olmalıdır. Eğer biz sadece kendi bencil siyasî menfaatlerimize önem verip, birbirimize yardım etmezsek, bu çevreyi er geç kaybedeceğiz.”(Nemutlu, 2018:237-254).

Doğa tahribatını en iyi şekilde işlediği eserlerinden biri olan “Beyaz gemi” de ise Aytmatov, San-Taş Vadisi’ndeki koruculardan olan Mümin

Dede ile torununun ilişkisi anlatılır. Dedesiyle yaşayan çocuk bütün gününü, dürbünüyle üzerindeki gemilerde babasının çalıştığına inandığı Isık-Göl’ü izleyerek geçirir. Eserde tabiat katliamı, ağaçların kesilmesi, kutsal sayılan ve yıllar sonra San-Taş Vadisi’nde görülen maralların öldürülmesi şeklinde gerçekleşir. Mümin Dede’nin damadı Orozkul, görev yaptığı yerlerdeki köylülerden rüşvet aldığı için, o civarlardaki ağaçların da kesilmesine göz yumar. Maralları, onların kutsallığına içten inanan Mümin Dedeye vurdurtur. Bu Mümin Dede için büyük bir yıkımdır. Çünkü soyları Boynuzlu Geyik Ana’ya dayanmaktadır. Usta yazar bu eserde bütün trajikliğiyle işlediği tabiat katliamıyla şu mesajları vermektedir:

“Geyiklerin öldürülmesi öncelikle tabiatın yok edilmesidir. Öldürülen geyik dişidir, bu doğurganlığın, tabiatın kendisini yenilemesinin önüne geçmek demektir. Aytmatov, Boynuzlu Geyik Ana efsanesinin insanın zorbalık ve zulme karşı “korunma içgüdüsü” olarak da algılanabileceğini söyler. Ardından geyik Kırgızların kutsal hayvanıdır. Onun öldürülmesi Kırgızların milli benliklerinin ve tarihlerinin de yok sayılmasıdır.” (Nemutlu, 2018:237-254).

Mümin dedenin kendinden başka hiçbir şeye önem vermeyen damadı Orozkul, eserde doğaya zarar veren, hatta kendi çıkarları uğruna ağaçların kesilmesine izin veren insan tipidir. O yalnızca ağaçları rüşvet karşılığında kesmekle kalmazaynı zamanda doğada bulunan her canlıyı kendi malı olarak görür. Bu durum eserde şu sözlerle dile getirilir:

“Onun alakargaları rahatsız olmasın diye bir çam kesmeyeceğiz, dalına bile dokunmayacağız! Onların sahibi benim, buraların efendisi benim!” (Aytmatov, 2012:73).

Beyaz Gemi’deki Çocuk ise, mutluluğu tabiatta bulur. Etrafındaki kayalar, çiçekler onun mutluluk kaynağıdır:

“Bitkiler de çeşit çeşittiler: ‘Sevimlileri’, ‘cesurları’, ‘korkakları’, ‘zararlıları’, ve daha birçokları. Devedikentleri baş düşmanıydı mesela... Oysa kır sarmaşıkları, zararlı olsalar da, çok akıllı, çok neşeliydiler. Sabah güneşini en iyi karşılayan onlardı.” (Aytmatov, 2012:8)

Aytmatov, eserin sonunda yer alan “Beyaz Gemi üzerine gerekli açıklamalar” kısmında “...İnsan, iç dünyasına biçim verirken, kendisini çevreleyen doğayı anlatmaya çalıştı, kendisini doğanın bir parçası gördü. Yaşı yüzyılları aşkın Geyik ana efsanesindeki ahlak anlayışının bugün bile geçerli oluşu beni şaşırttı. İnsanın, ilk kaynaklarından başlayan ve durmadan gelişen iyiliğe doğru akışı, doğaya akıllıca hâkim olmak isteği, efsanede açıkça görülüyor. ...İnsan çok eski zamandan beri doğayı “kendi kendinden” korumaya

çabalyor.” sözleriyle doğaya karşı takındığını tutumu dile getirir(Aytmatov, 2012:170).

Aytmatov romanda ne zaman insanoğlu devreye girse doğanın dengesinin bozulduğuna değinmektedir sıklıkla. Çünkü hakkına razı olmayan, daima daha fazlasını isteyen, doğayı sınırsızca ve sorumsuzca kullanarak tüketen, dinginliği ve dengeyi bozan bütün eylemler insandan kaynaklanmaktadır. Ve bunun kurbanı olan hayvanlar, sezgileri ve içgüdüleriyle sürdürdükleri doğal yaşam dengelerini altüst eden insanoğlu karşısında çoğu zaman çaresizdir (Alpaslan, 2014:11-26).

Sonuç

Sonuç olarak ekoeleştiri, çevre sorunlarına karşı edebiyat aracılığıyla insanların hassasiyetlerine yönelerek doğa bilinci oluşturmayı amaçlar. Bir edebi metinde eşitlik ilkesine dayanarak doğada bulunan bütün canlıları insan merkezli olmaksızın özne yerine koyar ve bakış açısını da bu görüşten hareketle oluşturur. Her yazarın ait olduğu coğrafyaya ilişkin gözlem ve duygularını, metinlerde geçen doğaya karşı bakış açılarını da ayrı bir başlık altında inceleyen ekoeleştiri ulusal bilinç oluşturma açısından önemlidir. Aynı zamanda da çevre sorunlarını ekoloji biliminin perspektifinden çıkararak kültür ve edebiyat yardımıyla uluslararası platforma taşır.

Çalışmamızda incelediğimiz eserlerde hem Türk hem de Sovyet topraklarında yaşanan efsaneler aracılığıyla aslında özne durumunda olan doğanın kendisidir. Her iki eserde de doğayı acımasızca katleden ve belki de tarihi seyri değiştiren yalnızca kendi çıkarlarını düşünen insanoğludur. Yaşar Kemal ve Cengiz Aytmatov eserlerinde var olan doğanın değişimini, insanın ve teknolojinin değişimiyle birlikte verilerek doğaya karşı bir bilinç oluşturmak istemişlerdir.

Kaynakça

- Alpaslan GökalpGonca, “Cengiz Aytmatov’un Elveda Gülsarı, Dişi Kurdun Rüyalari, Ebedi Gelin: Dağlar Yıkıldığı Zaman Romanlarında Hayvan Zihni”, TÜBAR: Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, XIX, Güz (2014) ss.11-26.
- Arıkoğlu Ülkü,“Yaşar Kemal’in Romanlarında Şahıslar Kadrosu”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2004.
- Ayaz Hüseyin, “Çevreci Eleştiri Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, International Journal of Turkish Literature Culture Education, Volume 3/1. (2014), ss, 278-292.
- Aytmatov Cengiz, Beyaz Gemi, Ötüken Yayınları, İstanbul 2012.
- Bayraktar Betül, “Birey-Doğa İlişkisi Temelinde Kendisi Ol(Ama)Ma: Mustafa Kutlu Öykülerini Ekoeleştirel Okutmak”, Turkish Studies, (2015), ss, 137-154.
- Ergül Selim Temo,“Yaşar Kemal’in Bir Denemeci Olarak Portresi” Folklor/edebiyat, cilt:20, sayı:80, (2014), ss, 179-191.

Alpay, İ. (2018).Yaşar Kemal “Höyükteki Nar Ağacı” ile Cengiz Aytmatov “Beyaz Gemi” Üzerine Bir Ekoeleştirme Denemesi. ABAD, 1(2), 147-157.

- Göz Mehmet, “Yaşar Kemal’in Çukurovası ya da Köylü Bir Ses”, Fraktal Dergisi. Sayı 2, (2014), ss. 32-36.
- Gürsel Nedim, Yaşar Kemal Bir Geçiş Dönemi Romancısı, Doğan Kitap, İstanbul 2008.
- Kefeli Emel,“Coğrafya Merkezli Okuma”, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4.,(2009), ss. 423-433.
- Kesebir, E. (2016). Sezai Erkoç’un Medeniyet Tasavvurunda Tabiat. International Symposium on Environment and Morality. s, 267-278.
- Kemal Yaşar, Höyükteki Nar Ağacı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.
- Meliz Ergin, Özen Nergis Dolcerocca,“Edebiyata Ekoeleştirme Yaklaşımları: Ekoşirir Ve Elif Sofya”, Sefad Dergisi: 36, (2016), ss. 297-314.
- Nemutlu Özlem,“Cengiz Aytmatov’un Hikâye Ve Romanlarında Çevre Duyarlılığı”Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , Cilt: 16, sy. 1/2,(2018) ss. 237-254.
- Saltık Eylem, “Buket Uzuner’in ‘Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları Su’ Romanında Ötekileştirilemeyen Doğa”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 17(1), (2016), ss. 111-129.
- Sepyalaynen. Y. (2016). Ekokritiçeskiy analiz knigi S.A. Aleksiyeviç “Çernobilskaya Molitva:Hronika Buduşego”. Diplomnaya rabota Universitet g.Tampere. s, 122-193.
- Similya, İ. (2013). Poteryannaya Nevinnost. Ekokritiçeskiy analiz filma “U Ozera”. Diplomnaya rabota Universitet g.Tampere. s, 79-98.
- Solak, C. (2012). Bir Ekoeleştirme Denemesi: Behiç Ak’ın Tek Kişilik Şehir Oyununda Birey, Toplum Ve Çevre İlişkileri. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 47, Erzurum. s, 211-224.
- Topal Coşkun,“Soğuk Savaşın İlk Yıllarında Türkiye-Abd İlişkilerinde Ekonomik Yardımların Etkisi”, Erişim Adresi: http://www.ktu.edu.tr/dosyalar/sbedergisi_7decc.pdf